

Jeroni Münzer a Montserrat

per Alexandre Olivar

L'any 1494 un metge de Nürnberg, Jeroni Münzer, de Feldkirch, el qual, com a bon fill de l'humanisme, llatinitzà el seu nom i es feia dir Monetarius, fugint de la pesta que tornava a assolir el seu país, acompanyat de tres amics emprengué un viatge cap al sud d'Europa. Havia estat ja a Itàlia; aquesta vegada volia visitar la península ibèrica. Emprengué el viatge —segons el testimoniatge d'ell mateix— amb joia i amb una excitada curiositat de veure persones i coses noves per a ell. Münzer anà anotant allò que veia i sentia; ho féu amb tanta cura que, malgrat certes precipitacions en determinades descripcions, un gran coneixedor de la literatura itinerària del temps ha dit que, el de Münzer, és el viatge més interessant per l'Espanya de l'Edat Mitjana.¹ És, doncs, comprensible que un hispanista com Ludwig Pfandl tingués interès a publicar la part hispànica d'aquest *Itinerarium*,² conservat en un sol manuscrit: el *codex Monacensis Latinus* 431, que no és l'autògraf, però sí una còpia contemporània. El tros relatiu a Montserrat (full 116

verso fins al 119) va ser reeditat per Dom Anselm Maria Albareda.³ M'ha semblat bo d'ofereir ara una traducció de l'original llatí del fragment en qüestió.

El pas de Münzer per Montserrat tingué lloc del vespre del 26 al matí del 28 de setembre de 1494. En aquest curt espai el nostre viatger tingué temps de recollir una gran quantitat d'observacions. Fins i tot admetent que algunes de les descripcions que fa són sumàries, hem de reconèixer que Münzer és un observador fi i —com ja hem advertit— un home ple de curiositat i que sap fruir dels detalls. Pel valor objectiu de les observacions que fa, les seves pàgines resulten ser un document històric de gran interès: constitueixen la descripció més important del Montserrat d'ara fa mig mil·lenni.

Sobre el monestir de Montserrat⁴

«26 (de setembre de 1494). Havent sortit de Barcelona, un cop fet un camí de set llegües, vam arribar a Montserrat molt cap al tard. És, entre variats i nombrosos turons, la muntanya més alta, la que sobresurt a les altres i que sembla que toqui els núvols, i apar com tallada o dividida per una serra. La major part està constituïda per roques nues i estèrils,

1. Arturo Farinelli, a *Revista crítica* III, 62, citat per Pfandl.

2. L. PFANDL, *Itinerarium Hispanicum Hieronymi Monetarii 1494-1495*, a *Revue Hispanique* 48 (1920) 1-179 i 679. Aprofito aquesta ocasió única per a recordar una anècdota relativa a l'eminent hispanista que fou Ludwig Pfandl, professor a la universitat de München. El setembre del 1936, trobant-me jo a Alemanya, vaig tenir ocasió de parlar amb ell. Al final de la conversa vaig atrevir-me a preguntar-li com és que ell, que havia publicat llibres molt remarcables sobre Espanya, no havia visitat mai la península ibèrica. Em contestà que el concepte que se n'havia format era tan ideal, que temia fer-se'l malbé. Aquesta anècdota em recorda un cas semblant: alguns anys més tard, a Oxford, vaig tenir la sort de poder saludar personalment el professor Jean-Remy Palanque, de la universitat d'Aix-en-Provence, un gran especialista de sant Ambrós; em va sorprendre sentir d'ell mateix que no havia estat mai a Milà.

3. A. M.ª A., *Comentari al viatge a Montserrat de Jeroni de Münzer*, a *Analecta Montserratensia* IV (1920-21) 279-291.

4. Les paraules entre parèntesi són afegitons que he fet per a donar més sentit al text. Vegeu allò que diré més endavant sobre la manera de redactar de Münzer. En la traducció, procurant restar ben fidel al sentit de l'original llatí, he mirat de millorar una miqueta l'estil.

i entre les esclertes i els trencalls creixen diversos arbusts. Després d'haver arribat, doncs, al peu de la muntanya i d'haver pujat, cosa d'una milla, per un camí molt llarg, estret i anfractuós,⁵ vam ser acollits per un gran si que fa la muntanya, on vam trobar un magnífic monestir, que té per nom Nostra Dona Maria de Montserrat. Hi ha monjos de l'orde de sant Benet, d'observança estricta, portats allí, aquest mateix any, del regne de Castella pel rei Ferran, el qual foragità els antics monjos que hi menaven una vida disbauxada i contrària a la regla.⁶ Semblantment atorgà a (l'anterior) abat un petit bisbat, el de Vic, prop del comtat de Rosselló, a fi que no es declarés adversari del rei, ni emprengués res contra ell.⁷

El lloc és devotíssim. Davant l'altar major cremen dia i nit vint-i-tres llànties, la major part de les quals és de plata i or. Hi ha també grans ciris; en vaig comptar disset; n'hi ha de deu i de vint quintars; són donacions que cada any van renovant els pobles circumdants. Hom els encén els dies solemnes des del moment de la consagració fins al de la consumpció.

El matí (següent) —era dissabte—, després d'haver oït la missa solemne, celebrada devotament amb (acompanyament d')orgue, ens vam enfilair per un camí molt estret i perillós entre les roques; escalàvem llocs abruptes per uns graons tallats a la pedra.⁸ Vam superar

5. Es tracta del camí, existent encara i que conserva part de l'empedrat antic, que va de Collbató al monestir, passant per la capella de Sant Miquel. Era l'accés més freqüentat a Montserrat.

6. Els monjos observants a què es refereix Münzer són els de la Congregació de «San Benito el Real de Valladolid», introduïts a Montserrat l'any 1493, no sense una fortíssima resistència de part dels monjos catalans. Pot ésser significatiu que no sigui cap monjo català l'encarregat d'acompanyar pel santuari el nostre visitant. Sobre els monjos castellans fets venir a Montserrat pels reis Catòlics i la transcendència que aquest fet tingué per a la història del nostre monestir, vegeu el comentari del P. Albareda, el qual és interessant també per a altres punts que aquí només insinuem.

7. Efectivament, l'últim abat de Montserrat d'abans de la introducció de la reforma de Valladolid, Joan de Peralta, fou nomenat bisbe de Vic.

8. Dom Albareda creu que no es pot tractar de l'escala que avui encara anomenem «dreta»: la que lliga el jardí del monestir amb l'ermita de la Santa Creu i la de Sant Dimes. Aquesta escala aleshores encara no estava feta. Per tant, caldria entendre l'altra escala, més dreta encara, de més cap a la dreta quan mirem la roca, proveïda modernament d'una escala de gat, a la qual hom arriba per uns graons cavats a la pedra i que porta més directament al Castell del Diable, si és que aquest entra en qüestió (vegeu la nota següent). Però aquest pas, sense l'escala de gat, és excessivament abrupte, impracticable, em sembla, per a un vianant ordinari. L'anomenada Escala Dreta, potser més que oberta per Garcias de Cisneros poc després de l'estada de Münzer a Montserrat,

amb penes i treballs aquell camí fins a arribar a la primera ermita, dita de Nostra Dona de Montserrat.⁹ Després, enfilant-nos més encara per l'esquerra, vam arribar a la segona ermita, la de la Santa Creu. En tercer lloc continuàrem la perillosa ascensió fins a l'ermita de la Santíssima Trinitat, feta arranjar i ampliar per fra Bernat Boïl, de qui jo havia de fer coneixença a Madrid.¹⁰ En quart lloc, (havent-hi arribat) amb moltes dificultats i suor, vam ser rebuts a la quarta ermita, anomenada de Sant Salvador. Cansats per aquell camí tan anfractuós i escarpat, no vam pujar a les altres ermites. Són en nombre de dotze, escampades per tota la muntanya, unes situades en llocs més elevats que les altres, i són molt bellament bastides, amb gust. Cada una d'elles disposa de capelles molt ben decorades; tenen també horts molt bonics; algunes en tenen dos, d'altres tres, segons la possibilitat o la capacitat dels llocs. Tenen dormitoris, menjadors, cuines i altres departaments. També posseeixen, totes elles, cisternes d'aigua molt fresca, la qual mai, o rarament, no els manca; raja per brocs de metall, com el vi d'un gerro.¹¹ El lloc és apropiadíssim per als ermitans. Els germans baixen al monestir cada vuit dies; també hi van en les solemnitats, s'hi proveeixen de l'eucaristia, i hom els serveix pa i vi en la quantitat suficient. Un solitari contemplatiu no podria escollir-se un lloc gairebé millor. I com que totes (les ermites) es troben orientades vers el migdia, sempre es veuen verdejar. Tant em van plaure aquelles ermites, que em vaig obligar de les penes i fatigues. Algunes són batejades a honor de sants: Jeroni, Onofre, Antoni etc. Són unes dotze, escampades, com he dit.

Un cop visitades les ermites, a la tarda vam retornar, amb penes i treballs, al monestir, pel mateix camí en dues hores, i havent dinat ens vam adreçar a la sagristia, on ens acompanyà el prior, home docte,¹² i poguérem veure llurs vasos (sagrats) i els joells d'or i de plata,

fou arranjada, posada en bon estat, com feta de nou, per Cisneros; fou potser per ella que Münzer pujà cap a l'ermitatge, ja que no ho féu per l'escala dita posteriorment «dels francesos».

9. El P. Albareda identifica l'ermita de Nostra Dona de Montserrat amb aquella edificació, de la qual hom pot veure encara les runes damunt mateix del monestir, batejada amb el nom de Castell del Diable. Topogràficament tal identificació s'acorda bé amb la descripció de Münzer. Però no sabem que el Castell del Diable hagi estat mai una ermita, ni que hagi portat el nom de la Mare de Déu.

10. Sobre fra Bernat Boïl vegeu Pfandl, p. 69; Münzer no l'esmenta en el seu pas per Madrid.

11. Es refereix al porró?

12. El superior de Montserrat era fray Garcías de Cisneros, el qual aleshores només tenia el títol de prior, com tots els superiors dels monestirs de la congregació de Valladolid. Més tard obtingué la dignitat abacial.

equivalents a vuit-cents marcs,¹³ com digué el prior, i són d'obra primotera. En acabat, vam veure els ornaments, molt nombrosos, tots ells de tissú preciós, amb fils d'or i d'argent. Entre altres coses vam admirar un collar de quatre marcs, donat aquest mateix any pel rei Ferran; el portava al coll quan un boig el ferí a Barcelona. La cadena és obra de molt bona orfebreria; me la vaig posar al coll. A més, quants i que bonics ornaments, (donats) tots ells per Joana, la filla del rei, després que el rei de Portugal, al setè més de casats, morí d'accident, a Evora, en caure del cavall, durant una cacera, prop del riu Tajo! L'esmentada Joana va fer vot de castedat com a vídua, i no dorm en el lli, sinó en la llana, i mena una vida castíssima, i ha fet moltes donacions a la Verge Maria de Montserrat de coses fetes per les seves mans.¹⁴

A continuació, sortint del monestir,¹⁵ vam anar a contemplar el lloc on aquest es troba situat. Pujàrem a una cova sota¹⁶ la gran plaça i visitàrem el lloc on l'any 853 un cert Joan Garí, ciutadà de Barcelona, va complir una duríssima penitència. A causa del renom que tenia per la seva santedat, el comte de Barcelona li envià una filla seva, posseïda del dimoni, a fi que (Joan), amb la seva santedat, l'alliberés del poder diabòlic. Ell, però, vençut per la lascívia, la posseí carnalment; en acabat se n'avergoní i, a fi que el fet no arribés a oïda del comte, la matà i l'enterrà sota la cripta. Més tard anà a Roma i dugué, en el desert, una vida d'estricta penitència durant set anys; com una bèstia, anava nu i sempre de quatre grapes, fins que, retornat a l'estat d'abans, fou capturat per uns caçadors i, en negar-se ell a parlar, va ser dut a Barcelona, lligat amb una cadena de ferro. En entrar-hi, hi havia una dona que portava al braç un nen de sis mesos; en veure'l, el nen cridà amb veu forta: Joan Garí, alça't; et són perdonats els pecats! Aleshores anà al lloc susdit i, havent

excavat el lloc on havia soterrat la verge assassinada, la trobà viva. De seguida fou fundat allí un monestir per a homes i dones. Ell i ella (hi) moriren en el Senyor després d'una vida d'observança rigorosa. Amb el curs del temps les monges foren traslladades a Barcelona, on els va ser edificat el monestir de Sant Pere, en el qual encara militen al servei de Déu.¹⁷

La Verge, Mare de Déu, continua obrant miracles; fóra llarg d'enumerar-los. També seria llarg escriure sobre la Font del Miracle. El cas és que al peu (de la muntanya) del monestir hi ha un poble que tenia una font, que llavors era viva. Una vegada que concorregué molta gent per a la festa de la Santíssima Verge, els mancà l'aigua i van enviar uns ases al poble per a buscar-ne, però el propietari no va voler concedir-la. En retornar al monestir (hi) aparegué una font, mentre que el propietari perdé la seva. Avui és anomenada Font del Miracle; nosaltres vam beure d'ella.

El diumenge següent, que era el dia 28 de setembre, vam baixar per un camí difícil de tres llegües, direcció nord, cap al poble d'Igualada.»

Aquesta és la relació de Jeroni Münzer. Escriu un llatí una mica pobre i poc elegant, és a dir, va referint allò que veu sense curar l'estil, de moment. No sembla un ver humanista, però és un home intel·ligent i docte. D'altra banda, per als lectors d'avui és interessant de saber quin efecte feia Montserrat a un metge alemany o, més en general, a un estranger culte de la fi del segle xv.

Com és natural, Münzer es fixa, en primer lloc, en la muntanya, encara que la descripció que en fa és brevíssima. El Pare Albareda se sorprengué de l'escassa impressió que produí Montserrat en Münzer des del punt de vista paisatgístic. Per al metge norimbergès, tot i que té elogis per a la bellesa de llocs determinats —els de les ermites, particularment—, el passeig per Montserrat fou una excursió exhauridora, i trobà perillosos i desagradables els camins que hagué de pujar i baixar. Per altra banda, a la fi del segle xv Montserrat encara no havia estat descobert com a indret bell. Serà una mica més tard, al començament del segle xvi, que hom començarà a cantar la nostra muntanya com un fenomen geogràfic de bellesa extraordinària.

Majors lloances, de part de Münzer, mereix el monestir, concepte que ell no separa del

13. Si donem al marc, per a aquella època, l'equivalent aproximat de 233'85 grams, el resultat és de 187'08 quilograms.

14. En aquestes últimes ratlles hi ha una confusió. No fou el rei de Portugal que morí en caure del cavall a les vores del Tajo, sinó l'infant portuguès Alfons, casat a Evora el 23 de novembre del 1490, no amb Joana, sinó amb Isabel, filla de Ferran el Catòlic. La Joana esmentada per Münzer deu ser una confusió amb la princesa del mateix nom, coneguda pel sobrenom de «la Beltraneja», la qual acabà per retirar-se i menar vida religiosa al convent de Santa Clara, de Coïmbra; era anomenada «l'excel·lent Senyora».

15. Vol dir: sortint del santuari. En la ment de Münzer, monasterium sona com l'alemany Münster, que també vol dir col·legiata.

16. El llatí diu *sub*, sota. Potser està mal transcrit en el manuscrit únic. Hauria de dir, sembla, *super* o *supra*; potser ho deia l'original.

17. És l'antic monestir de Sant Pere de les Puel·les. Sobre el seu veritable origen històric hi hauria altres coses a dir.

del santuari. El qualifica d'*exquisitissimum*. L'antiga església romànica, ampliada amb elements gòtics, havia de ser molt bonica. No ens en podem formar una idea.

Amb un cert deteniment parla dels monjos benedictins i de la reforma, introduïda justament l'any anterior. D'aquest fet important, Münzer n'escolta i reproduïx la versió, diguem-ne, castellana, és a dir, la que li és explicada pel nou prior, que l'acompanya.

Quant al santuari pròpiament dit, Münzer el qualifica de *devotissimum*. Criden la seva atenció les nombroses llànties que cremen davant l'altar major. Münzer es fa també testimoni d'allò que encantava especialment els pelegrins d'altres temps: el tresor guardat a la sagristia. Essent el nostre metge un pelegrí excepcional, un estranger qualificat, és el mateix superior del monestir, el pare fra Garcías de Cisneros, qui li fa de guia en la visita al tresor, concedint a Münzer i als seus acompanyants tocar les peces que els eren ensenyades. La impressió que féu Garcías de Cisneros a Münzer fou la d'un home culte. La conversa —tinguda, naturalment, en llatí— hagué d'atènyer un cert grau d'intimitat, des del moment que el prior confià al metge l'actualitat palpitant de la reforma monàstica i les seves repercussions en la comunitat; per la seva banda, el metge, amb familiaritat, es permeté ingènuament posar-se al coll la cadena del rei Ferran el Catòlic. En la mostra que va fer Cisneros especialment dels ex-vots reials recents hi havia potser també una certa ingènua recomanació del propi monestir.

Però allò que més agradà a Münzer foren les ermites, tot i que, a causa del cansament i de les dificultats dels camins, no les va visitar totes. En efecte, les ermites exerciren sempre una especial atracció en els visitants de Montserrat. Münzer les descriu amb força detalls; parla de la vida dels ermitans, encara que no diu res de les persones concretes que hi trobà; tanmateix degué conversar amb alguna d'elles. Tant plagueren al nostre visitant les ermites, que li feren oblidar la fatiga de la pujada, queixa única, però repetida.

No podia deixar d'impressionar a Münzer també la llegenda antiquíssima de fra Joan Garí, en la versió montserratina que va sentir explicar o que va poder contemplar representada en un retaule de l'església. En general, la de fra Garí, a causa de l'escabrositat del seu argument, del caràcter fantàstic de la narració i, no en últim lloc, de la proclamació de la gran misericòrdia de Déu envers els pecadors, fins envers els més grans, fou una llegenda divulgadíssima. És, en la història de Montserrat, el tema sobre el que més s'ha escrit i publicat de l'Edat Mitjana ençà, fins a la segona meitat del segle passat.

Tampoc no podia Münzer deixar sense mencionar la Font del Miracle. La llegenda d'aquesta font és igualment antiga i cèlebre; ja apareix entre els miracles montserratins celebrats per Alfons el Savi en les seves Cantigues. Però Münzer adverteix que el de la font no és més que un dels innombrables miracles que ha fet i va fent la Mare de Déu a Montserrat, miracles de què donen testimoni atge els nombrosos exvots que Münzer pogué admirar penjats a les parets del santuari. El de la font tenia una importància especial, perquè l'aigua ha estat sempre un problema per a Montserrat.

Val també la pena que ens fixem en les coses que Jeroni Münzer hauria pogut esmentar i no ho ha fet. N'hi ha dues, l'omissió de les quals sorpren particularment. Una és la de l'Escolania. En el segle xv, abans de la visita de Münzer, l'Escolania era ja molt famosa per la qualitat dels petits cantaires.¹⁸ No deixa de ser estrany que Münzer no els consigní. Potser l'excursió per les ermites, la inspecció del santuari i del seu tresor, la necessitat de reposar, van fer que el metge de Nürnbreg i els seus companys no sentissin cantar els escolans; cal, però, recordar que van assistir a la missa cantada del dissabte, 27 de setembre, al matí.

L'altra cosa important que trobem a faltar en la descripció de Münzer és la imatge de la Mare de Déu amb el Nen Jesús. Possiblement aquell pelegrí estranger —més viatger ocasional que pelegrí— no va copsar prou el valor que tenia ja aleshores aquesta imatge com a centre material de la devoció montserratina. Potser tampoc no va apreciar, des del punt de vista estètic i conforme al gust de l'època, la figura de la Verge Negra.

Acabem, amb això, les nostres observacions sobre el pas de Jeroni Münzer per Montserrat. El que n'ha deixat escrit és la primera descripció detallada que tenim del conjunt montserratí. Dins la totalitat de l'Itinerari hispànic del metge de Nürnbreg, la descripció de Montserrat és, relativament, de les més extenses i minucioses que ell fa, sobretot si recordem que la seva estada en aquest lloc fou curta: no arribà a dos dies sencers. La naturalesa, el monestir-santuari, les llegendes i els miracles obrats per la Mare de Déu i, sobretot, l'ermítatge, són els aspectes més importants de la descripció. Són, de totes maneres, elements essencials que apareixeran en les descripcions literàries posteriors. La de Münzer té el valor de ser molt antiga.

ALEXANDRE OLIVAR

18. Vegeu Ambròs M. Caralt, *L'Escolania de Montserrat* (Montserrat, 1955) 23-30: Floració de l'Escolania (segle XV).